

تاریخ علم

تاریخ علم در اسلام و ایران به روایت دکتر علی اکبر ولایتی (بخش هشتم)

فرهنگ و علوم در دستگاه خلافت اموی

آنچه در پی می آید، ادامه مجموعه مباحث مطرح شده از سوی دکتر علی اکبر ولایتی در مجموعه برنامه های «ایران» در سیمای جمهوری اسلامی ایران با موضوع تبیین تاریخ علم در اسلام و ایران است. پس از افتادن خلافت به چنگال خلفای غاصب و جبار اموی، دستگاه خلافت بیش از آنکه اسلامی باشد، عربی شد، آن هم نه عربی اسلامی، بلکه صورتی از امارت که بیشتر شبیه دوران عرب جاهلی بود. محصولات چنین درباری تقریباً جز شعر، آن هم در منتهای تعصب جاهلی و مدح دستگاه خلافت اموی و هجو دشمنان آن، چیزی نبود. چنین محصولاتی فارغ از حجم بیشتر آن، با تولیدات باده نشینان دوران جاهلی تفاوت چندانی نداشت. گویی گروهی از عرب بادیه با همان عادات و اخلاقی و روحیه جاهلی پیش از اسلام به سرزمین شام آمده و در آنجا سکنی گزیده باشند. فرهنگ و علوم در دستگاه خلافت اموی خلاصه شده بود در صرف، نحو، قصص ایام، خطابه و گاه حدیث و فقه که در صحت آموزه های امویان در حدیث و فقه، امروزه تردید فراوان است. در این میان، در متون کهن، نام پزشکی به نام تیأدق بازمانده که از پزشکان دربار امویان و پزشک مخصوص حجاج بن یوسف (۹۵ ق) بوده است. به احتمال قوی، نام واقعی این طبیب، تئودوکوس و زبان مادری او یونانی بوده است. وی استاد فرات بن شُحْنَا و عیسی بن موسی بوده است. قطعات و نقل قول هایی که از وی می شود، بیش از همه به حوزه دارو و طرز تهیه آن مربوط می شود. وی کتابی هم به نام ابدال الادیبه و کیفیه دقهیا و اذیتها و اذیتها و شی من تفسیر اسماء الادیبه به عربی در فن داروشناسی داشته است.

همچنین از نام طبیبی به نام ابن اثال آگاهییم که طبیب و محرم اسرار معاویه و بهتر بگوییم، زهرساز و قاتل دشمنان معاویه، از جمله حضرت امام حسن مجتبی (ع) و مالک اشتر نجعی و عبدالرحمن بن خالد بن ولید بود. نامش ثمانه بن اثال و به روایت ابن ابی اصیبعه (ابن ابی اصیبعه، احمد بن قاسم (۱۳۴۹). عیون الانباء فی طبقات الاطباء (فارسی)، به کوشش جعفر غصبان و محمود نجم آبادی، تهران، دانشگاه تهران، ج ۲، صص ۲۵-۲۴)، پزشک مسیحی دربار شام در دوران معاویه و از اهالی و دانش آموخته جندی شاپور بود که متأسفانه از دانش خود در راه نادرستی استفاده کرد. می گویند ریاست اطیای دمشق را عهده دار و پیوسته با معاویه به مانند صاحب و نیز محرم اسرار وی بود. آنچه از تاریخ نامه مستفاد می شود آن است که چون ابن اثال محرم اسرار و رازهای معاویه بود، به دستور خلیفه اموی دشمنان و مخالفان وی را مسموم می کرد. ابن ابی اصیبعه در عیون الانباء (همان جا) نوشته است که ابن اثال در علم خواص ادویه بد طولیایی داشت و ترکیب سموم را به خوبی می دانست و هرگاه معاویه تصمیم داشت برای تأمین سلطنت خود کسی را شربت هلاکت بخوراند، ابن اثال را مأمور این امر می کرده است. از آن گذشته، معاویه برای از میان بردن مخالفان خود، ابن اثال را به شهرها و دیار دیگر می فرستاد تا نظر او را تأمین کند. معروف است که حضرت امام حسن (ع) و مالک اشتر نجعی و عبدالرحمن بن خالد بن ولید به زهر دست ساز ابن اثال مسموم شدند. ابن اثال آگاهی کاملی از داروهای مفرده و مرکبه و اثرات آنها داشت و معروف است کتابی در ادویه مفرده از یونانی به عربی ترجمه کرده بوده است. روایت ابن ابی اصیبعه درباره او چنین است: «ابن اثال طبیب قدیمی عرب بود و از طبیغه ممتاز آن قوم که در دمشق می زیسته و مسیحی بود، چون معاویه دمشق را گرفت، او را طبیب خویش کرد که روزها با وی مصاحب بود. در دوران معاویه، عده ای از بزرگان اسلام با زهری شهید شدند که به دستور معاویه و به دست ابن اثال [یا به زهر دست ساز او] انجام گرفت. متقول است که چون معاویه خواست برای پسرش یزید بیعت گیرد، به اهل شام گفته شد که امیرالمؤمنین پیر و استخوان هایش پوک شده و اجلش نزدیک است و می خواهد برای شما مردم جانشین معین کند. حال، شما چه کسی را می پسندید؟ مردم گفتند عبدالرحمن بن خالد بن ولید برای این کار خوب است. چون معاویه چنین نظری را دانست، ابن اثال را نزد عبدالرحمن بن خالد فرستاد و به پنهانای به او شربت عسل تجویز کرد که در آن سم مهلک بود و وی را مسموم کرد. پس از مرگ عبدالرحمن در برخوردی که بین عروه بن زبیر و برادرزاده عبدالرحمن، یعنی خالد روی داده، عروه به خالد گفت: آیا ابن اثال را که عموی تو را کشت آزادی می گذاری و در مکه با نهایت راحتی راه می روی؟ این حرف در خالد موثر افتاد، لذا به طرف دمشق رفت و پس از ورود به این شهر، روزی چند متکرراً در این شهر بود تا آنکه روزی ابن اثال را در گذرگاهی که در کمینش بود دید و با یک ضربت شمشیر کارش را ساخت. اما کسی او [= ضارب] را نشناخت. چون خبر به معاویه رسید، گفت: قاتل ابن اثال جز خالد نیست. مأموران معاویه خالد را یافتند و او را نزد معاویه بردند. معاویه به او گفت: خدا به تو جزای خیر ندهاد که طبیب مرا کشتی. خالد در پاسخ گفت: آری من مأمور را کشتم، ولی آمر هنوز زنده است. شخص دیگری که با خالد و در کشتن ابن اثال شرکت داشت، مردی به نام نافع بود. معاویه او را گرفت و دستور داد یکصد تازیانه به او زدند و خالد را به حبس انداخت تا ده موقوف را که ۱۲ هزار درهم بود بدهد. [معاویه] ۶ هزار درهم را به بیت المال داد و ۶ هزار درهم دیگر را خود برداشت.» دیگر پزشکان دربار اموی که به درمان و فراهم آوردن اسباب تندرستی خلفای اموی، و نه مردم عادی، اشتغال داشتند، عبارت بودند از: ابوالحکم دمشقی معاصر ابن اثال و دیگر پزشک مخصوص معاویه و بعدها طبیب مخصوص یزید (حکومت: ۶۴-۶۱ق)، و پسر ابوالحکم دمشقی، حکم بن ابوالحکم دمشقی طبیب دستگاه معاویه و یزید، و عبدالملک کنانی طبیب مخصوص عمر بن عبدالعزیز.

اما قدیمی ترین سسند از ساخت یک بیمارستان ثابت در دوران اموی مربوط به قرن اول هجری قمری و سنال ۸۸ق است. در این دوران، بیمارستان (دارالمرضی) و میهمان سرا، جذام خانه و خانه ای برای ازکارافتادگان در شهر دمشق بنا شد. هنوز معلوم نشده که محل این بیمارستان در کدام قسمت دمشق قرار داشته است.

ادامه دارد...

دانشگاه

گزارش تخصصی علل سیل روی میز دانشگاه

دکتر دهکردی، عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق با حضور میدانی در مناطق سیل زده علت های علمی وقوع سیل را بررسی کرده است

شکل ۳- احداث دیواره بتنی در بستر رودخانه و محدود کردن عرض عبور جریان

شکل ۲- تصویر هوایی سال های گذشته رودخانه کشکان در محدوده شهر پلدختر

شکل ۱- تصویر ماهوار های رودخانه کشکان در بازه عبوری از شهر پلدختر

از دیواره های شکسته شده را نشان می دهد.

جایگاه لایروبی رودخانه در کاهش خسارت ها

لایروبی رودخانه ها موضوعی است که شاید این تصور را ایجاد کند که با اجرای آن، امکان کاهش اثرگذاری سیلاب رودخانه وجود می داشت. عمدتاً سیلاب رخ داده در رودخانه کشکان را می توان از نوع سیلاب های ناگهانی^۲ به حساب آورد و عملیات لایروبی رودخانه، جدای از اثرات مخرب زیست محیطی، به نظر نمی رسد با توجه به حجم و

شکل ۵- شکست دیوارهای حفاظتی کنار رودخانه و ورود پر قدرت جریان به مناطق شهری

شکل ۴- انسداد غیر مهندسی دهانه پل در اثر احداث سازه حفاظتی در کنار رودخانه

نوع رژیم سیلاب اخیر و همچنین طبیعت رودخانه کشکان می توانست تأثیری در افزایش ظرفیت جریان رودخانه ایجاد کند. اگرچه رودخانه کشکان در سیلاب اخیر حجم جریان قابل توجهی را تجربه کرد، اما امروزه ابزارها و سنجه های ماهواره ای در کنار مدل های هواشناسی و هیدرولوژیکی قابلیت پیش بینی بارش ها و تبدیل آنها به رواناب را دارند و این موضوع در مدل های هواشناسی داخلی پیش بینی شده و هشدارهای لازم داده شده بود. اما ضرورت ایجاب می کند در کنار مدل های هواشناسی مورد استفاده، مدل های هیدرولوژیکی نیز برای هشدار رخداد های سیلاب در آینده مورد استفاده قرار بگیرند تا درک بهتری از شرایط جریان رواناب ایجاد شود. علاوه بر این، استفاده از سامانه های پیش بینی و هشدار سیل به عنوان ابزارهای به روز دنیا نیز حائز ارزش خواهد بود.

ضرورت ایجاد جایگاه علمی در موضوع سیلاب های اخیر برای رخدادهای آتی

تعریف جایگاه علم در سیلاب های اخیر کشور را نباید فراموش کرد؛ به عبارت دیگر، ورود علمی در هر کدام از مراحل زمانی سه گانه پدیده سیلاب، برای تشریح و ارائه نتایج کاربردی موضوعی است که قطعاً با حضور پررنگ جامعه دانشگاهی حاصل می شود. مسائل و سوالات متعددی در این خصوص مطرح است که لازم است در هر رشته متخصصان امر با رویکرد تحلیلی به موضوع نگریسته و برداشتهای لازم را برای ارائه راهکارهای مناسب جهت پیش بینی و پیشگیری حوادث مشابه آتی ارائه کنند. در این راستا پرداختن و بازنگری در رعایت رژیم حقوقی رودخانه به منظور تعیین نقشه های پهنه بندی و خطرپذیری سیلاب از ضروریات است.

پی نوشت

- Climate change-۱
- Flashing flood-۲

- لازم است از شرکت آب منطقه ای لرستان، دفتر مهندسی رودخانه، به خاطر ارائه تصویر هوایی تشکر شود.

نگه می دارد و به طور مجدد به ما یادآوری می کند که رعایت رژیم حقوقی رودخانه ها ضروری است. بررسی میزان تأثیر هر یک از این عوامل فرصت مناسب و مطالعات دقیق تری را می طلبد، ولی در شواهد میدانی موضوعات زیر توجه هر کارشناسی را به خود جلب می کند. اهم این عوامل را می توان در موارد زیر خلاصه کرد. وجود مستحذات در بستر و پهنه سیلابی رودخانه به عنوان اثرگذارترین عامل انسانی در وقوع خسارت های ناشی از این سیلاب؛ شکل ۲ عکس هوایی رودخانه کشکان در بازه پلدختر را نشان می دهد و مقایسه بین تصویر ۱ و این تصویر توسعه های صورت گرفته در محلی که مسیر عبور جریان های سیلابی رودخانه بوده را به خوبی نشان می دهد (توجه به این مطلب نیز ضروری است که بسیاری از این توسعه های شهری ناگزیر است).

کاهش مقطع عرضی رودخانه در اثر جانمایی نادرست دیواره های حفاظتی؛ جانمایی دیواره های حفاظتی در چندین بازه از رودخانه موجب کاهش مقطع عرضی رودخانه شده، به نحوی که کاهش عرض رودخانه موجب افزایش ارتفاع جریان شده است؛ شکل ۳ محل احداث دیواره بتنی تخریب شده در کناره چپ رودخانه را نشان می دهد. انسداد غیرمهندسی یکی از دهانه های پل واقع بر روی رودخانه در محدوده شهر؛ انسداد دهانه پل حاصل اتصال دایک حفاظتی می تواند موجب کاهش عرض عبور جریان سیلابی و به تبع آن افزایش ارتفاع جریان شود. شکل ۴ انسداد دهانه پل واقع در محدوده شهری را نشان می دهد.

آب شستگی ایجاد شده در محل دیواره های حفاظتی، شکست و تخریب آنها و ورود جریان از محل شکست به درون مناطق شهری؛ تجمع جریان آب در پشت این سازه ها و شکست و ریزش ناگهانی این سازه ها در مجاورت رودخانه موجب ورود پر قدرت جریان آب به درون مناطق شهری شده و توجه به این مطلب ضروری است که قدرت جریان با شکست ناگهانی سازه های حفاظتی افزایش می یابد. شکل ۵ تصویری

است. براساس آمارهای ارائه شده بارش ها در سال آبی ۹۸-۹۷ تا تاریخ ۲۵ فروردین ۹۸ نسبت به دوره زمانی بلندمدت ۵۰ ساله نزدیک به ۱۰۰ درصد افزایش داشته و در مقایسه با سال آبی گذشته نزدیک به ۲۵۰ درصد با افزایش همراه بوده است.

اگرچه افزایش های رخ داده را می توان در مجموعه تغییرات شرایط آب و هوایی^۱ بررسی یا تفسیر کرد، اما علاوه بر این موضوع، تغییرات ایجاد شده در حوضه آبریز رودخانه کشکان طی سال های اخیر اعم از تغییر کاربری اراضی، قطع درختان جنگلی، تخریب مراتع و توسعه های روستایی و شهری در کنار خشکسالی های متمادی باعث تشدید حجم سیلاب ها شده است.

رودخانه کشکان در سیلاب های اخیر در ایستگاه پلدختر جریانی بالغ بر ۵۰۰ مترمکعب بر ثانیه را تجربه کرده است. این میزان جریان توسط ایستگاه پلدختر ثبت شده، اما متأسفانه به واسطه تخریب ایستگاه در اثر شدت سیلاب، اعداد بالاتر ثبت نشده است. هر چند اثبات این مدعا مستلزم بررسی های دقیق تری است، ولی به نظر می رسد دبی جریان تا ۷۰۰ مترمکعب بر ثانیه افزایش داشته است. دلیل نگارنده برای این موضوع شواهد میدانی از حین وقوع سیلاب است، به نحوی که به نظر می رسد یکی از پل های واقع روی رودخانه در محدوده شهر پلدختر برای عبور سیلاب ۷۰۰ مترمکعب بر ثانیه طراحی شده و هنگام سیلاب، جریان در شرایط مقطع پل از محل این پل عبور کرده و حتی براساس گواه برخی شاهدان محلی مقداری از جریان از روی پل سرریز کرده است. این میزان دبی براساس تخمین ها و آخرین مطالعات انجام شده معادل دبی با دوره برگشت بیش از ۵۰ سال است.

چرا خسارت های سیل افزایش پیدا کرد

حجم سیلاب به وقوع پیوسته، بسیار قابل توجه است و بدون شک رخداد سیلابی با این حجم بسیار زیاد، اثرات قابل ملاحظه ای را با خود همراه خواهد داشت، اما در کنار این عامل از دلایل دیگری که باعث تشدید خرابی ها شده است، نباید گذشت؛ دلایلی که نقش انسانی را چون سیلاب های گذشته همچنان برجسته

سیلاب ها یکی از رخداد های طبیعی هستند که بیشترین تأثیرات اجتماعی و اقتصادی را پس از خشکسالی ها به همراه دارند. در ایران به رغم وجود آب و هوای خشک و نیمه بیابانی، رخداد سیلاب به عنوان اثرگذارترین مخاطره طبیعی شناخته می شود. پدیده سیل را از لحاظ زمانی می توان به سه بازه قبل از وقوع، حین و بعد از وقوع سیلاب تقسیم بندی کرد که هر کدام اقدامات مناسب با خود را به منظور کاهش آسیب های ناشی از آن می طلبد. در این نوشتار به بررسی علل وقوع سیلاب فروردین ماه رودخانه کشکان (لرستان) و مسائل پیرامون آن براساس عوامل مؤثر پرداخته می شود.

حوضه آبریز رودخانه کشکان یکی از زیرحوضه های مهم حوضه آبریز کرخه است که با مساحتی بالغ بر ۹۰۰۰ کیلومتر مربع در بخش میانی کوه های زاگرس واقع شده است. شاخه اصلی این رودخانه، که حوضه آبریز آن به طور کامل در استان لرستان قرار دارد و بیش از ۳۰ درصد از مساحت کل استان را تشکیل می دهد، از اتصال رودخانه های هرو (کاکازضا) و دوآب تشکیل می شود و در مسیر خود پس از دریافت آبراهه های دیگر با عبور از شهر پلدختر در محلی به نام پل گاومیشان به رودخانه سیمره متصل شده و در نهایت با تشکیل رودخانه کرخه به مخزن سد وارد می شود. رودخانه کشکان بخش عظیمی از آب رودخانه کرخه را تأمین می کند و رژیم آبی آن در زمان های پر بارش عمدتاً سیلابی است و در مقاطع زمانی متفاوت سیلاب های مختلفی را تجربه کرده است. شکل ۱ تصویر ماهواره ای رودخانه کشکان در بازه عبور از شهر پلدختر را نشان می دهد.

دلایل رخداد سیلاب

مروری بر تحلیل های آماری موجود نشان می دهد تمرکز زمان های پر بارش در این حوضه عمدتاً اواخر فصل زمستان و ابتدای فصل بهار است و اتفاقاً الگوی بارش در فروردین ۹۸ نیز از این روند تبعیت کرده؛ با این تفاوت که میزان بارش ها به نحو قابل ملاحظه ای نسبت به دوره های زمانی گذشته افزایش محسوس یافته

نیمکت خبر

۹۷

مراکز مجری دوره دکتری محدود می شوند

معاون آموزشی وزارت علوم با اشاره به آیین نامه جدید دکتری گفت: «با این آیین نامه به سمتی پیش می رویم که فقط مراکز مجری دوره دکتری شوند که شرایط حداقلی برای ارائه دوره را داشته باشند. مجتبی شریعتی نیاسر در گفت و گو با مهر با اشاره به آیین نامه راه اندازی و ارزشیابی دوره دکتری تخصصی گفت: «آیین نامه دکتری برای ارتقای کیفی و کنترل کمی دوره های دکتری اواخر سال ۹۷ به دانشگاه ها ابلاغ شد. او ادامه داد: «دوره های دکتری بسیار زیاد و غیره فمند توسعه یافته و خیلی بیشتر از نیاز بازار کار است. معاون آموزشی وزارت علوم افزود: «آیین نامه مذکور به دلیل کنترل دوره های دکتری ابلاغ شد و تصور من این است که با این آیین نامه به سمتی پیش برویم که فقط مراکز از آموزش عالی مجری دوره دکتری باشند که شرایط حداقلی برای ارائه دوره مذکور داشته باشند.» وی یادآور شد: «در واقع جهت گیری دوره دکتری به تدریج به سمتی پیش می رود که دوره دکتری متناسب با نیاز بازار کار باشد.»

افزودن تخلف در فضای مجازی به آیین نامه انضباطی دانشجویان

مدیرکل امور دانشجویان داخل سازمان امور دانشجویان در گفت و گو با ایرنا در مورد تغییرات جدید در آیین نامه انضباطی دانشجویان اظهار کرد: «آیین نامه انضباطی دانشجویان با اصلاحیه جدید تغییرات زیادی نکرده است، برخی اصلاحات در حد تغییر کلمات بود و در واقع اصلاحات پیچیده ای در آن اعمال نشد.» او خاطرنشان کرد: «برخی موارد مانند رسیدگی به تخلفات در فضای مجازی یا پژوهشی و مواردی که از سال ۷۸ تاکنون در این آیین نامه تغییر نکرده بود، اصلاح شد.» این مسئول سازمان امور دانشجویان در مورد تخلفات دانشجویان در فضای مجازی به برخی موارد اشاره کرد و گفت: «انتشار عکس های غیراخلاقی یا مرتکب شدن کار خلاف اخلاقی در فضای مجازی و همچنین انتشار تصاویر نامناسب در کانال های اطلاع رسانی، شامل برخورد های انضباطی با دانشجویان می شود.»